

Piotr Sulikowski
Uniwersytet Szczeciński

Problem przekładu artystycznego w dyskursie i kulturze.

Słów kilka o nowej publikacji Marii Krysztofiak

pt. *Einführung in die Übersetzungskultur.*

Frankfurt am Main: Peter Lang, 2013

Opublikowana w 2013 roku w wydawnictwie Peter Lang monografia naukowa wybitnej poznańskiej badaczki przekładu jest znaczącą publikacją w zakresie szeroko pojmowanych studiów nad przekładem, dyscypliny szeroko reprezentowanej w światowym literaturoznawstwie i językoznawstwie. Specyfiką translatologii jest jej naturalna pozycja graniczna i interdyscyplinarna: na granicy systemu języka i jego użycia, pomiędzy oryginałem a przekładem, tłumaczem a zlecającym, tłumaczem a odbiorcą, w ramach kultur języka wyjściowego i docelowego. Już w roku 1972 James Holmes nakreślił możliwą strukturę tej dyscypliny – rozróżnił w niej studia teoretyczne oraz praktyczne, krytykę przekładu i kształcenie tłumaczy. Translatologia rozwija się dynamicznie, w pewnej kongruencji z rozwojem badań językoznawczych, literaturoznawczych i kulturoznawczych. Zaobserwować można daleko idącą specjalizację jej poszczególnych gałęzi, takich jak (nie wyczerpując palety możliwości badawczych) studia deskryptywne nad przekładem, hermeneutyka, ujęcie tekstualne, intertekstualność, tłumaczenie audiowizualne, tłumaczenia maszynowe, ujęcie *skopos* czy problem tłumaczenia intersemiotycznego w nowych mediach. Osobnym rodzajem są badania uwarunkowane różnymi gatunkami tekstu, bazujące na lingwistyce tekstu specjalistycznego, teorii komunikacji oraz lingwistyce dyskursu.

Praca Marii Krysztofiak w doskonały sposób opisuje tę wielopostaciowość translatologii: nie zaprzeczając dotychczasowym osiągnięciom, w trafny sposób podsumowuje różne kierunki badań i tendencje rozwojowe. Sama autorka deklaruje się jako reprezentantka hermeneutycznego ujęcia w zakresie pojęcia dzieła literackiego w duchu fenomenologii Ingardena (s. 7) i rozpatruje dzieło literackie wielowarstwowo. Celem monografii jest stworzenie modelu powstania tłumaczenia artystycznego w ujęciu interdyscyplinarnym, na przecięciu translatologii, komparatystyki literackiej, literaturoznawstwa i estetyki (s. 7).

Jak i we wcześniejszych swoich publikacjach (2007, 2011 i in.), także i tutaj sporo miejsca Krysztofiak poświęca problemowi kultury i kodów kulturowych w przekładzie, przy czym tłumacz jest pojmowany szerzej, jako ekspert kulturowy i twórca kultury (s. 8). Autorka oddziela jasno literaturę od nieliteratury: nieliterackie są dla niej teksty prasowe, użytkowe, nawet jeśli poddano je procesowi literackiej stylizacji, ponieważ wszelkie elementy stylu są podporządkowane jednej dominującej funkcji takich tekstów – funkcji komunikacyjnej (s. 8).

Monografia podzielona jest na pięć przemyślanych rozdziałów. Rozdział pierwszy omawia problem nowych perspektyw w translatologii z uwzględnieniem zarówno osiągnięć rozwijającej się od lat sześćdziesiątych XX wieku pragmatyki, jak i badań komparatystycznych i hermeneutycznych. Krysztofiak referuje w tym rozdziale z wyjątkową dokładnością dotychczas opublikowane prace naukowe z zakresu translatologii, a także krytyki przekładu, zauważa przy tym najważniejsze tendencje rozwojowe, ze znawstwem rozdziela szkoły i prądy badawcze. Bardzo pozytywnie należy ocenić wyczerpujące zreferowanie badań przekładoznawczych w Polsce. Autorka nakreśla również tendencje rozwojowe tej dziedziny i stwierdza, że translatologia, jako dziedzina innowacyjna wykracza poza ramy filologii i włącza w swój zakres badawczy dziedziny pokrewne, takie jak filozofia, hermeneutyka, kultura i socjologia kultury, a także estetyka (s. 13).

W kolejnych podrozdziałach referowane są prace z zakresu estetyki przekładu ze szczególnym uwzględnieniem prac germanistycznych, tendencje filozoficzne oraz czynniki z zakresu socjologii kultury, które często bywają pomijane w badaniach nad przekładem. Według Marii Krysztofiak są to składowe dyskursu publicznego, które określają problem odpowiedzialności instytucji za konstruowanie dialogu, uznanie znaczącej roli tłumacza i tłumaczeń, zdefiniowanie na nowo jego zadań w zmienionej rzeczywistości nowych mediów

oraz z uwzględnieniem uwarunkowań jego pracy w zakresie indywidualnym i społecznym (s. 29). Autorka stawia pytanie o innowacyjność ujęcia pragmatycznego. Przytacza teoretyków przekładu z Polski i zagranicy oraz określa najważniejsze tendencje w zakresie pragmatycznych badań nad przekładem w Polsce. Stwierdza, że częstszym ujęciem badawczym są studia łączące ze sobą literaturoznawstwo, lingwistykę i komparatystykę. Jedynie nieliczne prace polskie stosują instrumentarium pragmatyczne do analizy przekładu (s. 36).

Rozdział drugi jest nawiązaniem i udanym rozwinięciem opublikowanej w 1999 roku innowacyjnej monografii Marii Krysztofiak *Przekład literacki a translatologia*, która na stałe weszła do aparatu badawczego studiów komparatystycznych nad przekładem. Na podstawie licznych przykładów praktycznych z zakresu literatury, świadczących o wyjątkowej erudycji autorki, omawiane są problemy kodu leksykalno-semantycznego, kodu kulturowego i kodu estetycznego w przekładzie.

Jako znaczące elementy kodu kulturowego wymienione zostają leksemy kulturowe i symboliczne, które mogą być kluczami kulturowymi (*kulturelle Schlüsselbegriffe*). W tekście literackim obecne są, według Krysztofiak, elementy o szczególnym znaczeniu dla tłumacza dzieła literackiego: klasyczne symbole kulturowe oraz współczesne pojęcia kulturowe, a także pojęcia kulturowe wspierające kreatywność (s. 63). Współczesne pojęcia kulturowe odróżniają się od symboli klasycznych swoim zakresem czasowym oraz dynamicznym oddziaływaniem.

Bardzo ciekawym problemem są pojęcia wspierające kreatywność tłumacza, które – zdaniem autorki – bazują na innowacyjności językowej, która jednak powoduje powstawanie nieprzekładalnych obrazów, specyficznych dla danej kultury. Ostatecznie tłumacz uzdolniony i kreatywny jest w stanie dokonać udanego przekładu nawet mało przekładalnych tekstów (s. 65). W podrozdziale d) Krysztofiak podejmuje tytułowe zagadnienie kultury przekładu, która powstaje na bazie filozofii kultury, na pojmowaniu wspólności i inności poszczególnych kultur. Tłumacz rozwija w sobie odpowiednią wrażliwość na pojęcia nacechowane kulturowo oraz pracuje z niezbędnym poziomem świadomości i refleksji. Kultura przekładu okazuje się treścią kształcenia i obiektem szczególnej ochrony. Relewanca takiego podejścia to „zapobieganie katastrofie komunikacyjnej”, spowodowanej nieprzemyślaną aktywnością tłumacza (s. 69).

Maria Krysztofiak referuje również badania na temat stylu, intertekstualności, przy czym proponuje przydatne pojęcie *intertekstualności translatorycznej* (s. 92), która zachodzi wtedy, gdy szczególnie udane pasáže określonego przekładu dzieła literackiego zostają przeniesione do nowszych przekładów, co pozwala na ich zakotwiczenie w kulturze docelowej. Następne podrozdziały dotyczą złożonego zagadnienia tłumaczenia konwencji rytmicznych, adaptacji muzycznych tłumaczenia oraz kwestii efonii w przekładzie literackim.

W rozdziale trzecim autorka analizuje problem trudno uchwytnej, dotyczący przekładalności tekstu artystycznego, kreatywności w przekładzie, recepcji i oddziaływania różnego rodzaju tekstów. W rozdziale czwartym zaś poszerza wcześniej postawiony problem recepcji tekstu artystycznego w erze multimedialnej, roztrząsa zagadnienie kryteriów oceny, a także kwestię nowego tłumaczenia już znanego utworu. Zostaje tutaj postawione pytanie o zmianę dotychczasowej recepcji danego dzieła obcojęzycznego w momencie jego nowego przekładu. Pytanie to pojawia się zarówno u Stanisława Barańczaka (2007), jak i w szeroko pojętej genologii (Bartmiński/Niebrzegowska-Bartmińska, 2009), gdzie rozpatruje się powstanie nowego przekładu jako pojawienie się dodatkowego elementu w serii tekstów, budowanej przez oryginał i jego różnorakie tłumaczenia oraz interpretacje.

W rozdziale ostatnim Krysztofiak podejmuje problem krytyki przekładu w ramach dyskursu kulturowego. Autorka definiuje tutaj możliwe perspektywy i zadania krytyki przekładu, którą umiejscawia w obszarze badań komparatystycznych i krytyki literackiej. Mówi o przekazie określonego obrazu świata i konstrukcji kulturowych oraz nakreśla zmienne procesu recepcji estetycznej w tłumaczeniu.

Krysztofiak stwierdza ostatecznie, że kultura przekładu i krytyka przekładu dotyczą przede wszystkim problemu tłumaczenia tekstu kultury, dostarczają one bowiem narzędzi do oceny danego tekstu i jego przekładu, które nie występują w przypadku tłumaczenia specjalistycznego i naukowego, gdzie najważniejszym kryterium okazuje się rzeczowość (*Sachlichkeit*).

Monografia zawiera przydatny wybór publikacji książkowych z zakresu translatologii, z uwzględnieniem prac austriackich, duńskich, niemieckich, polskich oraz anglojęzycznych. Książka jest niewątpliwie ważną pozycją z zakresu polskich badań przekładoznawczych, która oprócz swoich walorów

językowych może pełnić również funkcję drogowskazu w kształceniu adeptów tej dziedziny wiedzy.

**The Artistic Translation in Discourse and Culture:
A Few Words on Maria Krysztofiak's *Einführung in die Übersetzungskultur***

Summary

The short review concerns the monograph "Introduction into Translation Culture", by Maria Krysztofiak, the remarkable scientist from the University of Poznań in the field of Translation Studies. The monograph analyses problems and development of this field of research with a special focus on the Polish centres of research, the main issues connected with the terms culture, culture code, aesthetics of a translation, creativity, conventions, intertextuality and its influence on the translation process. Krysztofiak proposes a new term 'translation culture' which is claimed to be founded on philosophy of culture and which includes also a didactic aspect, creation of cultural awareness concerning cultural uniqueness and intercultural differences. This is the most reliable way to prevent the 'communication disaster'.

Piotr Sulikowski

Keywords: comparative literature, translation studies, translation culture